

Povezanost sociodemografskih obilježja s eksternaliziranim poremećajima u ponašanju adolescenata

Tanja ZELENICA

Sveučilište u Mostaru, Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti

Tina VEKIĆ

Sveučilište u Mostaru, Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti

Karolina TADIĆ-LESKO

Centar za socijalni rad Mostar

UDK: 316.624-053.6

DOI: 10.15291/ai.4511

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

Primljeno: 19. 3. 2024.

SAŽETAK

KLJUČNE RIJEČI:

*eksternalizirani
poremećaji u ponašanju,
adolescenti, problemi
u ponašanju, obiteljski
faktori, školski uspjeh,
prevencija*

Cilj je ovog istraživanja ispitati pojavu eksternaliziranih poremećaja u ponašanju adolescenata, uvažavajući sociodemografska obilježja ispitanika (vrsta škole, dob, spol, cjelovitost obitelji, opći školski uspjeh i odgojne mjere sprječavanja u prethodnoj školskoj godini).

U istraživanju su sudjelovala 1342 učenika prvih, drugih, trećih i četvrtih razreda srednjih škola Hercegovačko-neretvanske županije. Izbor odjeljenja učinjen je slučajno. Dob ispitanika kreće se od 15 do 18 godina, pri čemu je prosječna dob ispitanika $M = 16,2$ godine ($SD = 1,16$). Učenici najčešće ostvaruju vrlo dobar školski uspjeh (42,8 %) s prosječnim uspjehom uzorka od 3,9 ($SD = 0,86$). Učenici su uglavnom uzornog vladanja (89,3 %).

U svrhu prikupljanja podataka korišten je, uz prethodno odobrenje autora, Upitnik procjene rizičnoga ponašanja adolescenata (Livazović, 2011), koji je modificiran (skraćen) u preliminarnom istraživanju gdje se mjere eksternalizirani poremećaji u ponašanju (agresivnost, uporaba psihoaktivnih sredstava, elektroničko zlostavljanje, rizično spolno ponašanje, poremećaji u prehrani, apsentizam (markiranje) iz škole).

Nalazi istraživanja pokazuju da eksternalizirane poremećaje u ponašanju u najvećoj mjeri manifestiraju učenici strukovnih škola, učenici

s nižim školskim uspjehom, mladići te učenici starijeg uzrasta, dok s obzirom na cjelovitost obitelji nisu utvrđene statistički značajne razlike ni na jednoj od analiziranih dimenzija, osim u dimenziji izraženosti blagog devijantnog ponašanja, gdje učenici koji ne žive u cjelovitoj obitelji očituju izraženije blago devijantno ponašanje, u odnosu na učenike iz cjelovitih obitelji.

UVOD

Eksternalizirani poremećaji u ponašanju opisuju se kao agresivna, negativistička, hostilna, impulzivna, a osobe često dolaze i u sukobe sa zakonom, pa se opisuju i kao kriminalna ponašanja (Lebedina Manzoni, 2007). U eksternalizirana ponašanja ubrajaju se nedovoljno kontrolirana ponašanja i na druge usmjerena ponašanja kao što su nametljivost, prkos, hiperaktivnost, bježanje, agresivnost, destruktivnost i sl. (Ricijaš, Krajcer i Bouillet, 2010). U stranoj literaturi pod pojmom eksternalizirani poremećaji u ponašanju najčešće se ističu ponašanja kao: rizična seksualna ponašanja, zloupotreba alkohola, zloupotreba droga, agresivno ponašanje te poremećaji u prehrani (Almodovar, Tomaka, Thompson, Mckinnon & O Rourke, 2006; Forehand, Gound, Kotchick, Armistead, Lond & Miller, 2005; Mancini & Huebner, 2004).

Ukazuje se potreba za daljnjim istraživanjem i razvojem u ovom području kako bi se bolje razumjeli uzroci, manifestacije i posljedice ovih poremećaja te kako bi se razvile učinkovite strategije prevencije i intervencije.

U fenomenološkom proučavanju problema u ponašanju djece i mladih, istraživači su često izražavali interes za moguće razlike u manifestaciji takvog ponašanja s obzirom na spol ispitanika. Nalazi istraživanja upućuju na tendenciju adolescenata muškog spola k pretežito eksternaliziranim poremećajima u ponašanju, uključujući delinkventno i agresivno ponašanje, poremećaje ophođenja te konzumaciju psihoaktivnih tvari, s posebnim naglaskom na alkohol i marihuanu (Fagan, Van Horn, Hawkins & Arthur, 2007; Scales, 1999; Buljan-Flander, Durman-Marijanović, Ćorić-Špoljar, 2007; Žižak i Jedud, 2005; Ciairano, Kliwer & Rabaglietti, 2009; Mihić i Bašić, 2008; Novak i Bašić, 2008; Lebedina-Manzoni, 2005). Nadalje, rezultati istraživanja sugeriraju porast u konzumaciji marihuane s uzrastom, uz učestalije konzumiranje te supstancije među učenicima muškog spola. Međutim, zapažene su razlike u pogledu svakodnevne konzumacije, pri čemu su dječaci češći svakodnevni konzumenti (Ljubotina i Galić, 2002). Također, rezultati istraživanja upućuju na povezanost agresivnih oblika ponašanja kod maloljetnika s niskim obrazovnim postignućem, povećanim rizikom od neuspjeha te lošijim ponašanjem u školskom okruženju, što uključuje ometanje nastave i česte fizičke sukobe s drugim učenicima. Ovi maloljetnici često pokazuju manju privrženost školi te je percipiraju kao nametnutu obvezu, što rezultira češćim izbjegavanjem ili napuštanjem škole u usporedbi s njihovim vršnjacima koji se ne upuštaju u

agresivno ponašanje (Mejovšek, Buđanovac i Šućur, 2000). Markuš (2005) ističe da učenici s neopravdanim izostancima pokazuju sklonost poremećajima u ponašanju, uključujući pušenje, konzumaciju alkohola, eksperimentiranje s drogama te destruktivno i agresivno ponašanje. Mladi koji redovito konzumiraju marihuanu također su skloniji uporabi težih droga, drugim rizičnim i delinkventnim ponašanjima te pokazuju manju prilagodljivost te tendenciju kršenja društvenih normi i pravila (Kuzman, Pejnović-Franelić, Pavić-Šimetin i Pejak, 2008).

Dakle, istraživači su identificirali tendenciju adolescenata muškog spola k eksternaliziranim poremećajima u ponašanju, uključujući delinkventno i agresivno ponašanje te konzumaciju psihoaktivnih tvari kao što su alkohol i marihuana. Osim toga, istraživanja su pokazala porast u konzumaciji marihuane s uzrastom, s učestalijom konzumacijom među muškim adolescentima. Također su primijećene razlike u svakodnevnoj konzumaciji, pri čemu su dječaci češći svakodnevni konzumenti, sugerirajući potrebu za analizom obrazaca upotrebe psihoaktivnih tvari u različitim skupinama adolescenata. Nadalje, istraživanja su identificirala povezanost agresivnih oblika ponašanja kod maloljetnika s niskim obrazovnim postignućem, što uključuje ometanje nastave i fizičke sukobe s drugim učenicima. Ovi mladi često pokazuju manju privrženost školi i doživljavaju je kao prisilu, što može rezultirati izbjegavanjem ili napuštanjem škole u usporedbi s vršnjacima koji se ne upuštaju u agresivno ponašanje.

Naposljetku, učenici s neopravdanim izostancima pokazuju sklonost poremećajima u ponašanju, uključujući pušenje, konzumaciju alkohola, eksperimentiranje s drogama te destruktivno i agresivno ponašanje. Mladi koji redovito konzumiraju marihuanu skloniji su uporabi težih droga, drugim rizičnim i delinkventnim ponašanjima te pokazuju manju prilagodljivost i tendenciju kršenja društvenih normi i pravila. Ovi nalazi naglašavaju važnost razumijevanja i rane intervencije u problematična ponašanja adolescenata, kako bi se smanjile negativne posljedice na njihovo zdravlje i društvo u cjelini.

S obzirom na prisutnost i ozbiljnost posljedica koje navedeni poremećaji u ponašanju mogu imati na adolescente i društvo u cjelini, u nastavku će biti opisani ovi fenomeni.

TEORIJSKA POLAZIŠTA

Agresija postaje sve veći problem današnjeg društva. Agresija nije samo problem za žrtve nad kojima se ona provodi, nego je također problem za učenike koji su agresivni jer se nerijetko odbacuju iz društva svojih vršnjaka. Štoviše, oni koji su odbačeni i održavat će svoj odbačeni status te su pod većim rizikom razvijanja ozbiljnih problema u prilagodbi u društvu poslije u životu (Gleason, Jensen-Campbell & South Richardson, 2004).

Ako se bijes adolescenata javlja s agresijom, iz toga može proizaći niz negativnih posljedica. Pored neposredne fizičke boli, moguće dugotrajne posljedice uključuju poteškoće stvaranja odnosa s vršnjacima, rano napuštanje škole, buduće antisocijalno ponašanje te korištenje opojnih supstancija. Razina bijesa kod dječaka i djevojčica može biti jako slična, no dječaci su skloniji uključivanju u rizične oblike fizičke agresije (Fives, Kong, Fuller & Di Giuseppe, 2010). Dakle, mladići su agresivniji u tjelesnoj i psihičkoj (izravnoj) agresiji, dok su djevojke agresivnije kada je riječ o posrednoj ili socijalnoj agresiji (Keresteš, 2004).

Korištenje legalnih i ilegalnih supstancija može voditi do akademskih problema i odmaknuti mlade od aktivnosti koje su bitne za njihovo kognitivno i emocionalno sazrijevanje. Ulaganje u prevenciju je iznimno bitno kako bi se usporio prvenstveni kontakt s alkoholom i drogama, jer je rano eksperimentiranje s navedenim povezano s većim šansama stvaranja ovisnosti i redovitog korištenja supstancija (Lopes, Nobrega, Del Prette & Scivoletto, 2013). Osim neurobioloških aspekata, društveni su faktori jako bitne determinante rizika eksperimentiranja s drogom, njezina redovitog korištenja te stvaranja ovisnosti u adolescenciji, no zaštitni faktori koji mogu pomoći u sprječavanju korištenja droge slabo su istraživani. Rizični faktori za eksperimentiranje s psihoaktivnim sredstvima uključuju korištenje droge od roditelja i prijatelja; nezadovoljstvo akademskim performansom; loš odnos s roditeljima; manjak samopouzdanja; depresivni simptomi; povijest stresnih događaja te rana upotreba alkohola i cigareta. Početak korištenja alkohola u snažnoj je vezi s obiteljskim utjecajem, jer kada se roditelji adolescenata koriste alkoholom, velika je vjerojatnost da će i oni sami prvo početi eksperimentirati s legalnim supstancijama unutar obitelji (Tyler, Melander & Poor, 2012; Otten van Lier & Engels, 2011; Silva, Cunha & Scivoletto, 2010; prema: Lopes i sur., 2013). Prijelaz s jedne razine upotrebe droga na drugu uvelike ovisi o dostupnosti droge, nje-

zinoj cijeni, kulturnim utjecajima, utjecajima medija te, povrh svega, utjecaju vršnjaka i pritisku koji oni stvaraju.

Nadalje, internetsko nasilje namjerno je korištenje digitalnih medija kako bi se verbalizirale lažne, neugodne ili neprijateljske informacije o drugoj osobi. Elektroničko se zlostavljanje događa prilično često, može se dogoditi bilo kojoj mladoj osobi kada je na mreži te može izazvati duboke psihosocijalne ishode koji uključuju depresiju, anksioznost, teži oblik izolacije te, nažalost, i suicid (O’Keffe & Clarke-Pearson, 2011). Adolescenti koji postanu žrtve internetskog nasilja često ne znaju zatražiti pomoć jer se srame ako su oni ti koji su poslali određene fotografije koje su se lako proširile dalje. Adolescencija je razdoblje tijekom kojeg se progresivno odvajanje od obitelji kombinira sa željom da se testira neovisnost, što se uglavnom provlači kroz rizično spolno ponašanje. Jedan od većih problema jesu maloljetničke trudnoće i abortusi koji se počinu zbog toga. Takve su trudnoće u većini slučajeva neželjene te imaju društveni i afektivni utjecaj. Trudnoća kod mladih tinejdžerki je u suštini rezultat neuspjeha te odsutnosti ili neadekvatne upotrebe kontracepcije (Potard, Courtious & Rusch, 2008). Recentna istraživanja poremećaja u ponašanju adolescenata utvrdila su razlike u pojavnosti poremećaja u ponašanju adolescenata u odnosu na spol (Wheeler, Zeiders, Updegraff, Rodriguez de Jesus & Perez-Brena, 2017; De Boer, Peeters & Koning, 2017; Kaplan & Seyda Aksel, 2013). Mladići su skloniji poremećajima u ponašanju u odnosu na djevojke iste dobi.

Poremećaji u prehrani sve češće zahvaćaju mlade adolescente i treća je najpoznatija kronična dijagnoza u adolescentskoj populaciji (Kakhi & McCann, 2016). Razaznaju se tri glavne podskupine: restriktivni oblik u kojem je unos hrane izrazito ograničen (anoreksija nervosa); bulimični oblik u kojem su epizode prejedanja popraćene pokušajem da se minimizira efekt prejedanja kroz povraćanje, vježbanje ili post (bulimija nervosa); i treća skupina u kojoj nisu ispunjeni svi kriteriji za anoreksiju i bulimiju. Do poremećaja u prehrani dovodi nepravilna i loša slika mladih o sebi i svojem tijelu. Zadirdivanja od vršnjaka, pa čak i roditelja i bližih prijatelja, navode mlade da razmišljaju o aktivnostima koje će dovesti do promjena na njihovu tijelu, sve u nadi da će se osjećati bolje.

Apsentizam iz škole jedan je od najozbiljnijih problema remećenja nastave i problematika je svake škole. Razlozi izostajanja su: različitost odgojnih utjecaja, socioekonomski status obitelji, niska obrazovna razina roditelja, zdravstve-

no stanje učenika, nekvalitetni odnosi u obitelji, pomanjkanje ili loša komunikacija unutar obitelji, nepostojanje motivacije za školovanje, pomanjkanje odgovornosti roditelja i učenika, niski stupanj kvalitete odgojno-obrazovnog rada u školama, niski stupanj individualizacije nastave i preveliki razredni odjeli. Iako su razlozi markiranja raznoliki i ne ovise samo o učeniku, već i o roditelju, nastavnicima, školi kao odgojnoj, a ne samo obrazovnoj ustanovi, nužno je pronaći način kako suzbiti takvo ponašanje na individualnoj razini svakog učenika.

Brojna znanstvena istraživanja (Marcelli & Braconnier, 2008; Wood & Hinkelman, 2008; Wersch & Walker, 2009; Zloković i Vrcelj, 2010; Livazović, 2011; Hrvatić, 2012; Bašanović, 2012; Vejmelka, 2012) pokazuju da su dugotrajna noćna izbijanja, teška epizodična opijanja (*binge drinking*), kompulzivna seksualnost, politoksikomanije, huliganstvo i različiti oblici agresivnog ponašanja samo neke od posljedica neprimjerenog socijalnog razvoja adolescenata.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj i problemi istraživanja

Cilj je istraživanja ispitati pojavu eksternaliziranih poremećaja u ponašanju adolescenata, uvažavajući sociodemografska obilježja ispitanika (vrsta škole, dob, spol, cjelovitost obitelji, opći školski uspjeh i odgojne mjere sprječavanja u prethodnoj školskoj godini). Na temelju postavljenog cilja istraživanja, operacionalizirani su sljedeći istraživački problemi:

1. Utvrditi postoji li povezanost pojave eksternaliziranih poremećaja u ponašanju adolescenata s obzirom na sociodemografska obilježja ispitanika (vrsta škole, dob, spol, cjelovitost obitelji, opći školski uspjeh i odgojne mjere sprječavanja u prethodnoj školskoj godini).
2. Utvrditi postoji li povezanost pojave eksternaliziranih poremećaja u ponašanju adolescenata s obzirom na različite obrazovne programe (gimnazijski i strukovni).
3. Utvrditi postoji li povezanost pojave eksternaliziranih poremećaja u ponašanju adolescenata s obzirom na veličinu mjesta u kojoj škola djeluje (urbana-ruralna).

Hipoteze

Hipoteze od kojih se polazi u ovom istraživanju definirali smo na sljedeći način.

- H1: Postoji statistički značajna povezanost između pojave eksternaliziranih poremećaja u ponašanju adolescenata s obzirom na sociodemografska obilježja ispitanika (vrsta škole, dob, spol, cjelovitost obitelji, opći školski uspjeh i odgojne mjere sprječavanja u prethodnoj školskoj godini).
- H2: Postoji statistički značajna povezanost između pojave eksternaliziranih poremećaja u ponašanju adolescenata s obzirom na različite obrazovne programe (gimnazijski i strukovni).
- H3: Postoji statistički značajna povezanost između pojave eksternaliziranih poremećaja u ponašanju adolescenata s obzirom na veličinu mjesta u kojoj škola djeluje (urbana-ruralna).

Instrument

U svrhu prikupljanja podataka korišten je *Upitnik procjene rizičnoga ponašanja adolescenata* (Livazović, 2011), uz prethodno odobrenje autora za njegovo korištenje. Prvi dio upitnika sastoji se od *općih* podataka, dok je drugi dio upitnika namijenjen mjerenju učestalosti *pojave eksternaliziranih poremećaja u ponašanju adolescenata* gdje je zadatak ispitanika na skali od 5 stupnjeva (1 – nikad; 5 – uvijek) dati procjenu koja najbolje opisuje samoiskazanu pojavnost određenog poremećaja u ponašanju.

Viši rezultati na pojedinim tvrdnjama znače i veći intenzitet pojave poremećaja u ponašanju. Skala se sastoji od ukupno 44 tvrdnje, a za potrebe ovog istraživanja, korištena je verzija, skraćena u preliminarnom istraživanju, od ukupno 24 čestice gdje se mjere eksternalizirani poremećaji u ponašanju (agresivnost, uporaba psihoaktivnih sredstava, elektroničko zlostavljanje, rizično spolno ponašanje, poremećaji u prehrani, apsentizam (markiranje) iz škole). Dodatno, u ovom je istraživanju provjerena konstruktna valjanost Skale rizičnog ponašanja, kao i pouzdanost ekstrahiranih dimenzija i njihove osnovne deskriptivne karakteristike, posebno analizirajući dimenzije iz Livazovićeve podjele na internalizirana i eksternalizirana rizična ponašanja. Konstruktna valjanost za eksternalizirane poremećaje u ponašanju utvrđena je na ukupno

24 čestice provedbom metode glavnih komponenti, uz oblimin rotaciju. Rezultati upućuju na faktorsku soluciju od šest dimenzija, u većoj mjeri sličnu Livazovićevoj validaciji (2011). Prvi ekstrahirani faktor bavi se rizičnim seksualnim ponašanjem i saturira ukupno tri čestice (1, 2 i 3) te objašnjava 26 % eksternaliziranih poremećaja u ponašanju. Sadržaj čestica drugog faktora (5, 2, 4, 3 i 1) odnosi se na ponašanja i doživljaje uz tijelo i prehranu te odgovara izvornom faktoru – poremećaji u prehrani. Ovim faktorom objašnjeno je 11,5 % poremećaja u ponašanju. Treći faktor opisuje ekspresiju agresivnih ponašanja (agresivnost) te saturira svih izvornih pet čestica (3, 1, 5, 2 i 4) i objašnjava 7,3 % varijance. Četvrti ekstrahirani faktor zasićuje ukupno četiri čestice (5, 3, 1 i 4) koje opisuju situacije u kojima je ispitanik/učenik bio/la izložen/a oblicima elektroničkog zlostavljanja. Četvrta čestica, koja također izvorno pripada ovom faktoru (*Ponuđen mi je seks ili sastanak putem interneta od nepoznate osobe.*), pri validaciji nije imala zadovoljavajuće zasićenje te je izuzeta iz kasnijeg formiranja ovog faktora. Ovim je faktorom objašnjeno ukupno 6,2 % varijance. Analizom sadržaja petog i šestog ekstrahiranoga faktora može se uočiti da je riječ o izvornom jednom faktoru iz Livazovićeve istraživanja – uporabe psihoaktivnih sredstava, koji je ovdje dobio dvofaktorsku soluciju s još jednom česticom povezanom s apsentizmom učenika. Za peti faktor (1, 2 i 1) specifično je da spaja ponašanja konzumacije cigareta i alkohola te markiranja s nastave. S obzirom na navedeno, ovaj je faktor interpretiran kao blaže devijantno ponašanje te je njime objašnjeno 5,9 % varijance. Preostali faktor, s ukupno tri čestice (4, 5 i 3) koje ispituju učestalost korištenja psihoaktivnih tvari, stoga je interpretiran kao teže devijantno ponašanje i ukupno objašnjava 4,3 % varijance eksternaliziranih poremećaja u ponašanju. Preostala čestica od ukupno njih 24, koja se bavi opisom nasilnog ponašanja ispitanika putem interneta nije imala zadovoljavajuće zasićenje ni na jednom od ekstrahiranih faktora te je izuzeta iz kasnijih formiranja faktora.

TABLICA 1. Konstruktna valjanost skale Rizičnog ponašanja – eksternalizirani poremećaji u ponašanju

ČESTICE	F1	F2	F3	F4	F5	F6
1. Imam seksualne odnose bez zaštite (bez prezervativa/tablete).	,911					
2. Strahujem da mi je partnerica trudna/Strahujem da sam trudna.	,811					

ČESTICE	F1	F2	F3	F4	F5	F6
3. Imao/la sam seksualni odnos pod utjecajem alkohola i droge.	,798					
5. Idem na dijetu i trudim se paziti koju hranu konzumiram.		,811				
2. Provjeravam broj kalorija, udjela masti ili ugljikohidrata nekog prehrambenog proizvoda.		,759				
4. Pretjerano vježbam s ciljem mršavljenja (trčim, radim vježbe ili dižem utege).		,704				
3. Osjećam gađenje i depresivnost zbog količine hrane koju sam pojeo/la.		,664				
1. Namjerno koristim dijetu, laksative ili diuretike da bih spriječio/la debljanje.		,637				
3. Kad nekoga tjelesno ozlijedim, to mi ne smeta.			,770			
1. Ako moram, ne smeta mi nekoga udariti šakom.			,743			
5. Prijetim drugima tjelesnim ozljedama.			,706			
2. Izazivam i upadam u tučnjave.			,704			
4. Brzo dajem ljudima do znanja da sa mnom nema šale.			,673			
5. Drugi o meni internetom ili mobitelom šire lažne glasine.				,818		
3. Izrugivali su mi se na internetu.				,760		
1. Primio/la sam uznemirujuće pozive na mobitel, SMS poruke ili e-pisma.				,683		
4. Ponuđen mi je seks ili sastanak putem interneta od nepoznate osobe.						
1. Cigarete (duhan)					,861	
2. Alkohol (pivo, vino, žestoka pića)					,780	
1. Neopravdano izostajem s nastave.					,656	
4. Amfetamini (speed, ecstasy)						-,806
5. Tablete za smirenje						-,723

ČESTICE	F1	F2	F3	F4	F5	F6
3. Marihuana i hašiš						-,529
2. Uznemiravao/la sam i prijetio/la nekome na internetu putem chata, e-maila ili postavljenjem videoklipova.						
% objašnjene varijance	26,0	11,5	7,3	6,2	5,9	4,3

F1 – Rizično spolno ponašanje; F2 – Poremećaji u prehrani; F3 – Agresivnost; F4 – Elektroničko zlostavljanje; F5 – Blago devijantno ponašanje; F6 – Teže devijantno ponašanje

Pregledom deskriptivnih karakteristika dimenzija eksternaliziranih poremećaja u ponašanju može se uočiti da učenici u prosjeku daju niske procjene za ekspresiju različitih poremećaja u ponašanju. „Najviše“ vrijednosti poremećaja u ponašanju odnosi se na blago devijantno ponašanje, kao oblik eksternaliziranog rizičnog ponašanja, odnosno, u najvišoj, ali i dalje niskoj mjeri, učenici se koriste cigaretama i alkoholom te markiraju s nastave, u odnosu na druge oblike rizičnih ponašanja. Najniže prosječne vrijednosti utvrđene su za rizična seksualna ponašanja te teža devijantna ponašanja, manifestirana preko konzumacije ilegalnih psihoaktivnih supstancija.

Ispitanici

Istraživanje je provedeno na uzorku od 1342 učenika prvih, drugih, trećih i četvrtih razreda (po jedno odjeljenje) srednjih škola Hercegovačko-neretvanske županije. Izbor odjeljenja učinjen je slučajno. Dob ispitanika kreće se od 15 do 18 godina, pri čemu je prosječna dob ispitanika $M = 16,2$ godine ($SD = 1,16$). Učenici najčešće ostvaruju vrlo dobar školski uspjeh (42,8 %) s prosječnim uspjehom uzorka od 3,9 ($SD = 0,86$). Učenici su uglavnom uzornog vladanja (89,3 %).

Obiteljske karakteristike učenika odnose se na strukturu obitelji (s kim učenik/ca živi), broj braće i sestara te razinu obrazovanja i radni status roditelja. Učenici uglavnom žive u obiteljskoj strukturi s obama roditeljima (89,2 %), dok je sljedeća najčešća struktura suživota s majkom (7 %). Manji broj učenika (1,6 %) živi s nekim drugim, bez roditelja, pri čemu je, na temelju kvalitativne analize odgovora, najčešće riječ o bakama i djedovima te tetkama. U prosjeku, učenici najčešće imaju po jednog brata i/ili sestru ($C = 1$; Tablica 3). Neobičan nalaz očituje se u minimalnom broju braće i sestara – čini se da u ispitanoj uzorku nema djece bez ijednog brata ili sestre ($\min = 1$).

Roditelji učenika dominantno imaju srednjoškolsko završeno obrazovanje (67,1 % očevi; 58,6 % majke), nakon čega slijedi fakultetska razina obrazovanja (15 % očevi; 19,2 % majke). Kada je riječ o radnom statusu roditelja, očevi su najčešće u radnom odnosu (zaposleni, 68,7 %), nakon čega slijedi status umirovljenika (13,1 %). Majke su također najčešće u radnom odnosu (57,5 %), nakon čega je kod njih najčešća skupina nezaposlenih majki (26,9 %).

Deskriptivna statistika za kategorijalne varijable (spol, školsko usmjerenje, razred) prikazana je preko frekvencija i postotaka, dok su kontinuirane varijable (npr. školski uspjeh i dimenzije rizičnog ponašanja) deskriptivno prikazane aritmetičkom sredinom (M) i standardnom devijacijom (sd), odnosno medijanom (C) i prosječnim rangovima, ovisno o distribuciji analiziranih varijabli. Razlike u ispitivanim zavisnim varijablama testirane su odgovarajućim parametrijskim, odnosno neparametrijskim testovima, ovisno o distribuciji ispitivanih varijabli.

Razina vjerojatnosti od $p < 0,05$ uzimala se kao statistički značajna.

TABLICA 2. Deskriptivna analiza sociodemografskih obilježja ispitanika (kategorijalne varijable)

Varijabla	Kategorija	f	%
Spol	Učenici	608	45,3
	Učenice	724	53,9
Dob	14	49	3,7
	15	359	26,8
	16	340	25,3
	17	310	23,1
	18	257	19,2
	19	4	,3
Struktura obitelji (živi s:)	Roditelji	1197	89,2
	Otac	21	1,6
	Majka	94	7,0
	Netko drugi	22	1,6
Obrazovanje oca	NKV	5	,4
	KV	47	3,5
	SSS	900	67,1
	VŠS	164	12,2
	VSS	201	15,0

Varijabla	Kategorija	f	%
Obrazovanje majke	NKV	12	,9
	KV	66	4,9
	SSS	787	58,6
	VŠS	148	11,0
	VSS	258	19,2
Radni status oca	Radni odnos	922	68,7
	Zapos., bez plaće	10	,7
	Povremeno zap.	83	6,2
	Nezaposlen	73	5,4
	Umirovljenik	176	13,1
	Ostalo	31	2,3
Radni status majke	Radni odnos	772	57,5
	Zapos., bez plaće	9	,7
	Povremeno zap.	125	9,3
	Nezaposlen	361	26,9
	Umirovljenik	15	1,1
	Ostalo	21	1,6

TABLICA 3. Deskriptivna analiza sociodemografskih obilježja ispitanika (kontinuirane varijable)

Varijabla	M	C	SD	Q	min	max
Dob	16,2	16	1,16	2	14	19
Br. braće	1,44	1	,73	1	1	5
Br. sestara	1,5	1	,89	1	1	6
Šk. uspjeh	3,9	4	,86	2	1	5

Analizom karakteristika povezanih sa školom (Tablica 4), obuhvaćeno je 25,4 % gimnazijalaca, te 74,6 % učenika različitih strukovnih škola, među kojima dominiraju četverogodišnje strukovne škole. Uzorak u većoj mjeri potječe iz srednjih škola smještenih u Mostaru (60,9 %), dok su ostale škole obuhvaćene u Čapljini, Stocu, Neumu i Prozoru. Učenici različitih razrednih uzrasta uglavnom su podjednako raspoređeni, s najmanjom zastupljenošću učenika trećih razreda (18,1 %). Učenici su uglavnom uzornog vladanja (89,3 %).

TABLICA 4. Deskriptivna analiza odgojno-obrazovnih obilježja ispitanika (kategorijalne varijable)

Varijabla	Kategorija	f	%
Obrazovni program	Gimnazija	341	25,4
	Strukovna	1001	74,6
Vrsta škole	Gimnazija	341	25,4
	Umjetnička	5	,4
	4god strukovna	787	58,6
	3god strukovna	205	15,3
Razred	Prvi	350	26,1
	Drugi	381	28,4
	Treći	243	18,1
	Četvrti	330	24,6
Školski uspjeh	Nedovoljan (1)	24	1,8
	Dovoljan (2)	20	1,5
	Dobar (3)	352	26,2
	Vrlo dobar (4)	574	42,8
	Odličan (5)	368	27,4
Vladanje	Uzorno	1199	89,3
	Dobro	101	7,5
	Loše	30	2,2
Veličina mjesta	Veće (Mostar)	817	60,9
	Manje	352	26,2

Postupak

Ispitivanje je provedeno školske godine 2021./2022. pod satom razredne zajednice, uz nazočnost nastavnika. Prethodno je traženo i dobiveno odobrenje Ministarstva prosvjete, znanosti, kulture i športa Hercegovačko-neretvanske županije. Ispitivanje se realiziralo na stratificiranom uzorku učenika srednjih škola Hercegovačko-neretvanske županije (prvih, drugih, trećih i četvrtih razreda).

Etički kodeks istraživanja je poštovan, a dragovoljnost sudjelovanja i anonimnost podataka zajamčene. U obradi podataka primijenjena je deskriptivna statistika, parametrijski i neparametrijski testovi, Shapiro-Wilksov test, Mann-Whitneyjev U i Kruskal-Wallisov test rangova, Spearmanov koeficijent korela-

cije te standardne multiple regresijske analize. Podatci su obrađeni uz primjenu računalnog programa za statističku obradu podataka (SPSS).

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Analizom razlika u iskazanim eksternaliziranim poremećajima u ponašanju učenika utvrđene su statistički značajne razlike u razinama procjene vlastite agresivnosti, rizičnog seksualnog ponašanja te blagog devijantnog ponašanja (Tablica 5) s obzirom na vrstu škole. Uvid u razlike između parova skupina pokazao je da se ove razlike odnose na gimnazijalce, u usporedbi s učenicima strukovnih škola (četverogodišnjih i trogodišnjih). U odnosu na kolege iz strukovnih škola, učenici gimnazija, očekivano, u manjoj mjeri demonstriraju eksternalizirane poremećaje u ponašanju u domenama agresivnosti, rizičnog seksualnog kao i blagog devijantnog ponašanja. Ovi su nalazi u skladu s Livazovićevim istraživanjem (2011) gdje varijable agresivnost, uporaba opijata i rizično seksualno ponašanje pokazuju izrazito značajnu razliku između učenika trogodišnjih strukovnih škola u odnosu na četverogodišnje strukovne škole i gimnazije, a pri tome su najrjeđe kod gimnazijalaca.

Na ostalim dimenzijama ovog oblika rizičnog ponašanja – prehrana, cyberžrtva i teže devijantno ponašanje, nisu utvrđene značajne razlike među analiziranim skupinama. Međutim, u spomenutom istraživanju (Livazović, 2011) došlo se do podatka da su poremećaji u prehrani značajno najučestaliji kod gimnazijalaca, dok su najrjeđi kod učenika trogodišnjih strukovnih škola.

TABLICA 5. Razlike u eksternaliziranim poremećajima u ponašanju učenika s obzirom na vrstu škole

Eksternalizirani poremećaji u ponašanju	Medijan			Prosječni rang		
	Gim	Str. 4god	Str. 3god	Gim	Str. 4god	Str. 3god
Agresivnost	1,4	1,4	1,7	601 ^{†,‡}	683 [†]	713 [‡]
Rizično seksualno	1,0	1,0	1,0	631 ^{†,‡}	681 [†]	674 [‡]
Prehrana	1,2	1,2	1,2	660	674	650
Cyber-žrtva	1,0	1,0	1,0	650	664	707
Blago devijantno	1,7	1,7	2,0	618 ^{†,‡}	683 [†]	689 [‡]
Teže devijantno	1,0	1,0	1,0	649	675	666

TABLICA 6. Razlike u eksternaliziranim poremećajima u ponašanju s obzirom na razred učenika

Eksternalizirani poremećaji u ponašanju	Medijan				Prosječni rang			
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
Agresivnost	1,4	1,6	1,4	1,6	608 †, =	674 †	624 ^	695 =, ^
Rizično seksualno	1,0	1,0	1,0	1,0	614 =	635 ~	643 ^	721 =, ~, ^
Prehrana	1,2	1,2	1,2	1,2	637	667	671	638
Cyber-žrtva	1,0	1,0	1,0	1,0	631 †	692 †, “	618 “	655
Blago devijantno	1,3	1,7	2,0	2,3	469 †, ‡, =	628 †, “, ~	717 ‡, “, ^	827 =, ~, ^
Teže devijantno	1,0	1,0	1,0	1,0	612 †, =	659 †	639 ^	699 =, ^

TABLICA 7. Razlike u eksternaliziranim poremećajima u ponašanju s obzirom na spol učenika

Eksternalizirani poremećaji u ponašanju	Medijan		Prosječni rang		Z
	M	Ž	M	Ž	
Agresivnost	1,8	1,2	770	579	-9,138**
Rizično seksualno	1,0	1,0	758	590	-11,358**
Prehrana	1,2	1,2	627	700	-3,609**
Cyber-žrtva	1,0	1,0	648	682	-1,837
Blago devijantno	2,0	1,7	748	598	-7,201**
Teže devijantno	1,0	1,0	702	637	-4,378**

*p < 0,05; **p < 0,01

TABLICA 8. Razlike u eksternaliziranim poremećajima u ponašanju s obzirom na cjelovitost obitelji učenika

Eksternalizirani poremećaji u ponašanju	Medijan		Prosječni rang		Z
	Cjelovita	Necjelovita	Cjelovita	Necjelovita	
Agresivnost	1,4	1,6	672	667	-,146
Rizično seksualno	1,0	1,0	667	705	-1,575
Prehrana	1,2	1,4	669	689	-,614
Cyber-žrtva	1,0	1,0	668	700	-1,040
Blago devijantno	1,7	2,0	664	731	-1,974*
Teže devijantno	1,0	1,0	668	700	-1,351

*p < 0,05; **p < 0,01

TABLICA 9. Razlike u eksternaliziranim poremećajima u ponašanju učenika s obzirom na školski uspjeh učenika

Eksternalizirani poremećaji u ponašanju	Medijan			Prosječni rang		
	dobar (3)	vrlo dobar (4)	odličan (5)	dobar (3)	vrlo dobar (4)	odličan (5)
Agresivnost	1,7	1,4	1,3	742 ^{†,‡}	639 ^{†,=}	571 ^{†,=}
Rizično seksualno	1,0	1,0	1,0	729 ^{†,‡}	631 ^{†,=}	595 ^{†,=}
Prehrana	1,2	1,2	1,2	636	646	661
Cyber-žrtva	1,0	1,0	1,0	683	640	625
Blago devijantno	2,0	1,7	1,3	777 ^{†,‡}	650 ^{†,=}	520 ^{†,=}
Teže devijantno	1,0	1,0	1,0	707 ^{†,‡}	635 [†]	610 [†]

TABLICA 10. Razlike u eksternaliziranim poremećajima u ponašanju učenika s obzirom na odgojne mjere sprječavanja (vladanje učenika)

Eksternalizirani poremećaji u ponašanju	Medijan			Prosječni rang		
	Uzorno	Dobro	Loše	Uzorno	Dobro	Loše
Agresivnost	1,4	1,8	1,9	647 ^{†,‡}	805 [†]	919 [‡]
Rizično seksualno	1,0	1,0	1,0	645 ^{†,‡}	857 [†]	857 [‡]
Prehrana	1,2	1,2	1,2	666	666	645
Cyber-žrtva	1,0	1,3	1,3	657 [‡]	738	757 [‡]
Blago devijantno	1,7	3,0	3,2	633 ^{†,‡}	944 [†]	1025 [‡]
Teže devijantno	1,0	1,2	1,0	645 ^{†,‡}	872 [†]	793 [‡]

TABLICA 11. Razlike u eksternaliziranim poremećajima u ponašanju učenika s obzirom na obrazovni program škole

Eksternalizirani poremećaji u ponašanju	Medijan		Prosječni rang		Z
	Gimnazija	Strukovna	Gimnazija	Strukovna	
Agresivnost	1,40	1,60	603	695	-3,853**
Rizično seksualno	1,00	1,00	632	685	-3,108**
Prehrana	1,20	1,20	664	674	-,430
Cyber-žrtva	1,00	1,00	653	678	-1,138
Blago devijantno	1,67	1,67	620	689	-2,893**
Teže devijantno	1,00	1,00	652	678	-1,533

*p < 0,05; **p < 0,01

TABLICA 12. Razlike u eksternaliziranim poremećajima u ponašanju učenika s obzirom na veličinu mjesta djelovanja škole

Eksternalizirani poremećaji u ponašanju	Medijan		Prosječni rang		Z
	Urbano	Ruralno	Urbano	Ruralno	
Agresivnost	1,4	1,7	631	734	-4,818**
Rizično seksualno	1,0	1,0	660	690	-2,017**
Prehrana	1,2	1,2	696	633	-3,032*
Cyber-žrtva	1,0	1,0	687	647	-2,066*
Blago devijantno	1,7	2,0	652	702	-2,362*
Teže devijantno	1,0	1,0	671	672	-,087

*p < 0,05; **p < 0,01

RASPRAVA

Utvrdjivanje razlika u pojavi eksternaliziranih poremećaja u ponašanju s obzirom na sociodemografska obilježja ispitanika

Pri analizi razlika u dimenzijama eksternaliziranih poremećaja u ponašanju, s obzirom na **razred** učenika, utvrđene su statistički značajne razlike za sve dimenzije izuzevši problematična prehrambena ponašanja (Tablica 5). Agresivnost učenika, kao oblik eksternaliziranog poremećaja u ponašanju izraženija je među učenicima drugih i četvrtih razreda, u odnosu na učenike prvih i trećih razreda. Istovremeno, učenici drugih razreda u najizraženijoj mjeri prijavljuju da su žrtve elektroničkog zlostavljanja, barem u usporedbi s kolegama iz prvih i trećih razreda. Rizično seksualno ponašanje je, u odnosu na sve mlađe skupine, najzastupljenije među učenicima četvrtih razreda. Također, blaga i teža devijantna ponašanja najizraženija su među učenicima četvrtih razreda. Blaga devijantna ponašanja su, potom, nešto specifičnija za učenike trećih razreda, dok najmlađa skupina, učenici prvih razreda, ima najnižu razinu ovog oblika devijantnih ponašanja. Teža devijantna ponašanja također su najmanje specifična najmlađoj skupini učenika.

Testiranjem razlika u eksternaliziranim poremećajima u ponašanju s obzirom na **spol** učenika (Tablica 7) utvrđene su statistički značajne razlike za sve analizirane domene, osim percepcije sebe kao cyber-žrtve. Kada je riječ o mladićima, oni izražavaju veću spremnost na agresivna i rizična seksualna ponašanja, kao i ona blaga i teža devijantna. S druge strane, djevojke su sklonije imati probleme u ponašanjima povezanim s prehranom, u odnosu na mladiće. Osim toga, Potard i suradnici (2008) navode da mladići pokazuju rizičnije seksualno ponašanje u smislu seksualne inicijacije i u broju partnera i u dužini trajanja veza. Nemoć ili nemogućnost preuzimanja kontrole nad svojim seksualnim ponašanjem poglavito je izražena kod djevojaka. Također, u istraživanju (White, Fite, Pardini, Mun & Loeber, 2013) provedenom na muškim adolescentima u dobi od 13 do 18 godina dolazi se do nalaza da se mladići u većoj mjeri koriste alkoholom te da su zbog njegove uporabe skloniji nasilju i da imaju pozitivne stavove prema nasilju te imaju društvo nasilnih vršnjaka s kojima čine lakša kaznena djela. Vidljivo je da prevalencija brojnih rizičnih ponašanja ovisi o spolu. Djevojke imaju veći angažman u pušenju duhana, samooozljeđivanju i nedostatku fizičke aktivnosti, dok su nasuprot tomu, antisocijalna i kriminalna

ponašanja te upotreba kanabisa češća među mladićima. Kao što smo već spomenuli, poremećaji u prehrani sve češće zahvaćaju adolescentice, a nepravilna i loša slika o sebi i svojem tijelu dovodi ih do ovih poremećaja.

Testiranjem razlika u dimenzijama eksternaliziranih poremećaja u ponašanju utvrđene su statistički značajne razlike u izraženosti blagog devijantnog ponašanja između učenika koji žive u **cjelovitim i necjelovitim obiteljima** (Tablica 8). Ove se razlike očituju u izraženijem blagom devijantnom ponašanju u skupini učenika koji ne žive u cjelovitim obiteljima u odnosu na učenike iz cjelovitih obitelji. Hrušková i Mrhálek (2017) ističu da delinkventi adolescenti često odrastaju u disfunkcionalnim obiteljima gdje su kohezija, prilagodljivost i obiteljska komunikacija odsutne.

Za druge dimenzije eksternaliziranih poremećaja u ponašanju nisu utvrđene statistički značajne razlike između navedenih dviju skupina učenika.

Razlike u dimenzijama eksternaliziranih poremećaja u ponašanju učenika različitog **školskog uspjeha** pokazale su se značajnim za domene agresivnosti, rizičnog seksualnog ponašanja te blagog i težeg devijantnog ponašanja (Tablica 9). Smjer razlika upućuje na to da učenici dobrog uspjeha imaju najviše izražene poremećaje u ponašanju na svim četirima spomenutim oblicima poremećaja u ponašanju, dok su ove dimenzije eksternaliziranih poremećaja u ponašanju najmanje svojstvene odličnim učenicima. Tomu u prilog idu i rezultati istraživanja (Livazović i Jukić, 2017) koji potvrđuju da adolescenti s nižim školskim uspjehom imaju višu sklonost devijantnom ponašanju i agresivnosti te da se najviše koriste ovisničkim sredstvima. Osim toga, nalazi istraživanja koje su proveli Livazović i Ručević (2012) izvještavaju da mladi s boljim školskim uspjehom rjeđe manifestiraju rizično spolno ponašanje. Također, bitno je spomenuti da između vrlo dobrih i odličnih učenika nisu utvrđene razlike u izraženosti težih devijantnih ponašanja.

Testiranjem razlika u izraženosti eksternaliziranih poremećaja u ponašanju učenika (Tablica 10) utvrđene su statistički značajne razlike za dimenzije agresivnosti, rizičnog seksualnog ponašanja, cyber-žrtve te blagog i težeg devijantnog ponašanja između skupina različitog **vladanja** u školi. Ove se razlike uglavnom odnose na usporedbu učenika uzornog vladanja s onima dobrog i lošeg. U usporedbi s učenicima uzornog vladanja, učenici dobrog i lošeg češće izjavljuju o vlastitom agresivnom kao i rizičnom seksualnom te blagom i težem devijantnom ponašanju. Dodatno, učenici lošeg vladanja u nešto izraženijoj mjeri prijavljuju da su žrtve elektroničkog zlostavljanja, u odnosu na učenike

uzornog vladanja. Očekivano, učenici lošeg vladanja učestalije markiraju iz škole od učenika uzornog vladanja.

Analizom razlika u eksternaliziranim poremećajima u ponašanju dolazimo do zaključka da su značajno povezana s vrstom škole, gdje gimnazijalci u najnižoj mjeri manifestiraju ove oblike ponašanja, s nižim školskim uspjehom učenika, svojstvenije su mladićima, starijem uzrastu, odnosno učenicima četvrtih razreda srednje škole, u odnosu na učenike prvih, drugih i trećih razreda.

Zanimljivo je spomenuti da analizom razlika u percepciji eksternaliziranih poremećaja u ponašanju s obzirom na cjelovitost obitelji nisu utvrđene statistički značajne razlike ni na jednoj od analiziranih dimenzija, osim u dimenziji izraženosti blagog devijantnog ponašanja, gdje učenici koji ne žive u cjelovitoj obitelji očituju izraženije blago devijantno ponašanje, u odnosu na učenike iz cjelovitih obitelji.

Utvrđivanje razlika u pojavi eksternaliziranih poremećaja u ponašanju s obzirom na različiti obrazovni program škole

Testiranjem razlika u razini eksternaliziranih poremećaja u ponašanju učenika s obzirom na obrazovni program utvrđene su razlike u dimenzijama agresivnog ponašanja, rizičnog seksualnog ponašanja te blažih devijantnih ponašanja među učenicima strukovnih i gimnazijskih usmjerenja (Tablica 11). Na svim trima spomenutim dimenzijama, učenici strukovnih škola izražavaju da manifestiraju učestalija ponašanja povezana s korištenjem cigareta, alkohola i markiranja iz škole, kao oblike blažih devijantnih ponašanja, kao i izraženija agresivna i rizično seksualna ponašanja. Slične rezultate dobili su Livazović i Bojčić (2017) u svojem istraživanju gdje je razvidno da učenici strukovnih usmjerenja manifestiraju znatno veća rizična ponašanja u odnosu na gimnazijalce, značajno su agresivniji od gimnazijalaca, skloniji pušenju cigareta, konzumiranju lakših i težih droga te namjernom uništavanju imovine.

Usporedbom učenika na dimenzijama problematičnih stilova prehrane, izloženosti elektroničkom zlostavljanju i težim oblicima devijantnog ponašanja nisu utvrđene statistički značajne razlike.

Dakle, analizom razlika u iskazanim eksternaliziranim poremećajima u ponašanju učenika utvrđeno je da gimnazijalci, u usporedbi s učenicima trogodišnjih i četverogodišnjih strukovnih škola, u manjoj mjeri demonstriraju agresivnost, rizično seksualno i blago devijantno ponašanje. Na ostalim di-

menzijama ovog oblika rizičnog ponašanja – prehrana, cyber-žrtva i teže devijantno ponašanje, nisu utvrđene značajne razlike među analiziranim skupinama.

Utvrđivanje razlika u pojavi eksternaliziranih poremećaja u ponašanju s obzirom na veličinu mjesta u kojoj škola djeluje

Usporedbom skupina učenika iz „urbanih“ i „ruralnih“ škola za dimenzije eksternaliziranih poremećaja u ponašanju (Tablica 12) utvrđene su statistički značajne razlike za sve analizirane dimenzije, izuzev težeg devijantnog ponašanja. Učenici „urbanih“ škola pokazuju više problema u prehrani i iskustvima povezanim s elektroničkim zlostavljanjem, dok su prema samoprocjenama učenika „ruralnih“ škola izraženiji problemi s agresivnošću, rizičnim seksualnim ponašanjem te blagim devijantnim ponašanjem. Ovi su nalazi u skladu s činjenicom da su smanjena tjelesna aktivnost i sjedilački način života, kao i veća dostupnost i konzumacija nezdrave hrane (*junk food, fast food*) karakteristični za urbane sredine što rezultira i prekomjernom težinom. Osim toga, više vremena provode na društvenim mrežama i, općenito, na internetu, te su stoga i više izloženi elektroničkom zlostavljanju.

Kod učenika koji pohađaju školu u manjim mjestima izraženiji su eksternalizirani poremećaji u ponašanju, u svim analiziranim dimenzijama, osim u dimenzijama prehrane i elektroničkog zlostavljanja koje je izraženije kod učenika koji pohađaju školu u većim mjestima.

ZAKLJUČAK

Poremećaji u ponašanju predstavljaju važan socijalni i odgojno-obrazovni problem, često povezan s brojnim izazovima u školi i obiteljskom okruženju. Istraživanja su pokazala da se ovi poremećaji često javljaju u kontekstu školskih problema poput neuspjeha, izostajanja iz škole, lošeg odnosa prema obvezama i nastavnim aktivnostima te problematičnih odnosa s nastavnicima i kolegama. Ovi nalazi sugeriraju važnost učinkovitog pristupa u odgojno-obrazovnom radu i podršci obiteljskog okruženja kako bi se prevladali i ublažili negativni učinci ovih poremećaja na adolescentno ponašanje i razvoj. Analize pokazuju da su eksternalizirani poremećaji u ponašanju češći među starijim

učenicima i mladićima, posebno u srednjim školama, što upućuje na potrebu za ciljanim pristupom učenicima u ovim skupinama kako bi se preveniralo ili interveniralo na vrijeme.

Važno je naglasiti da, unatoč čestim predrasudama, istraživanja nisu pokazala statistički značajne razlike u percepciji eksternaliziranih poremećaja u ponašanju između učenika koji dolaze iz cjelovitih obitelji i onih koji dolaze iz disfunkcionalnih obitelji, osim u određenim dimenzijama, poput blagog devijantnog ponašanja. Ovi rezultati sugeriraju da je važnost podrške i komunikacije unutar obitelji ključna za prevenciju i upravljanje eksternaliziranim poremećajima u ponašanju adolescenata.

Osim toga, istraživanja su identificirala nekoliko važnih prediktora eksternaliziranih poremećaja u ponašanju, uključujući spol i razred. Podrška i komunikacija roditelja s adolescentima, uključujući uspostavu obiteljskih pravila i pohvale, pokazala su se ključnima za smanjenje rizika od negativnih ponašanja tijekom adolescencije. Osjećaj pripadnosti u obitelji može pružiti adolescentima osjećaj sigurnosti i podrške, što može smanjiti osjećaj izolacije i potencijalni rizik od negativnih ponašanja. Stoga, podrška obitelji i razvijanje zdravih obiteljskih dinamika mogu biti od ključne važnosti u prevenciji i intervenciji u eksternaliziranim poremećajima u ponašanju adolescenata. Premda se istaknula važnost obiteljskog okruženja, istraživanje možda nije uzelo u obzir sve relevantne faktore, poput kvalitete roditeljske interakcije, obiteljske dinamike ili socioekonomskog statusa, što može utjecati na interpretaciju rezultata. Također, istraživanje bi moglo biti sklonije spolnim i dobnim stereotipima, s obzirom na naglasak na muškim učenicima i starijim uzrastima. Potrebno je razmotriti i druge demografske i sociokulturne čimbenike koji mogu utjecati na pojavu eksternaliziranih poremećaja u ponašanju. Kako bi se bolje razumjeli uzroci i posljedice eksternaliziranih poremećaja u ponašanju adolescenata, daljnja bi istraživanja mogla dublje istražiti obiteljske dinamike i strategije roditeljske podrške. Također bi bilo korisno istražiti interakcije između različitih faktora rizika i zaštitnih faktora te kako različiti socioekonomski i kulturni konteksti utječu na manifestaciju ovih poremećaja, kao i istraživanja koja se fokusiraju na učinkovite intervencije u obrazovnom i obiteljskom kontekstu za prevenciju i upravljanje eksternaliziranim poremećajima u ponašanju.

LITERATURA

- ALMODOVAR, A., TOMAKA, J., THOMPSON, S., MCKINNON, S., O ROURKE, K. (2006). Risk and protective factors Among High School Student on the Us/Mexico Border, *American Journal of Health Behavior*. 30, 6: 745–752.
- BAŠANOVIĆ, B. (2012). Sociološki aspekti narkomanije. *Sociološka luča*. VI (2): 58–65. Nikšić: Filozofski fakultet.
- BOUILLET, D. i UZELAC, S. (2007). *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.
- BULJAN-FLANDER, G., DURMAN-MARIJANOVIĆ, Z. i ĆORIĆ-ŠPOLJAR, R. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja*. 16 (1-2): 157–174.
- CIAIRANO, S., KLIOWER, W. & RABAGLIETTI, E. (2009). Adolescent Risk Behavior in Italy and The Netherlands, A Cross-National Study of Psychosocial Protective Factors. *European Psychologist*. 14 (3): 180–192.
- DE BOER, A., PEETERS, M. & KONING, I. (2017). An Experimental Study of Risk Taking Behavior Among Adolescents: A Closer Look at Peer and Sex Influences. *Journal of Early Adolescence*. 37 (8): 125–141.
- FAGAN, A., VAN HORN, L., HAWKINS, D., ARTHUR, M. (2007). Gender Similarities and Differences in the Association Between Risk and Protective Factors and Self-Reported Serious Delinquency. *Prevention Science*. 8: 115–124.
- FIVES, C. J., KONG, G., FULLER, J. R., & DiGIUSEPPE, R. (2010). Anger, Aggression and Irrational Beliefs in Adolescents. *Cognitive Therapy and Research*. 35 (3): 199–208.
- FOREHAND, R., GOUND, M., KOTCHICK, B. A., ARMISTEAD, L., LOND, N., MILLER, K. S. (2005). Sexual intentions of black preadolescents: associations with risk and adaptive behaviors. *Perspectives on sexual & reproductive health*. 37 (1): 13–18.
- GLEASON, K. A., JENSEN-CAMPBELL, L. A. & SOUTH RICHARDSON, D. (2004). Agreeableness as a predictor of aggression in adolescence. *Aggressive Behaviour*. 30 (1): 43–61.
- HRUŠKOVÁ, M. & MRHÁLEK, T. (2017). Risky behaviour in older school children. *Social sciences in Health*. 171: 1–8.
- HRVATIĆ, N. (2012). Ovisnost o igrama na sreću: pedagoška prevencija i re-

- socijalizacija. U *Sažeci izlaganja Seminara o ovisnostima o igrima na sreću. Između bolesti, osobne i društvene odgovornosti*. Međugorje: Franjevački institut za kulturu mira, 18–19.
- KAKHI, S. & McCANN, J. (2016). Anorexia nervosa: diagnosis, risk factors and evidence-based treatments. *Progress in Neurology and Psychiatry*, 24–29.
- KAPLAN, B. & AKSEL, E. S. (2013). The investigation of relationship between attachment and aggressive behavior of adolescents. *Nesne Psikoloji Dergisi*. 1 (1): 20–49.
- KERESTEŠ, G. (2004). Stavovi nastavnika prema dječjem agresivnom ponašanju: utjecaj vrste agresije, spola agresora i spola žrtve. *Društvena istraživanja*. 13 (6): 1055–1081.
- KUZMAN, M., PEJNOVIĆ-FRANELIĆ, I., PAVIĆ-ŠIMETIN, I. i PEJAK, M. (2008). Europsko istraživanje o pušenju, alkoholu i drogama među učenicima, Hrvatski zavod za javno zdravstvo, izvor: www.hzjz.hr
- LEBEDINA-MANZONI, M. (2005). Poremećaji emocija, *Dijete i društvo*. 7 (1): 76–101.
- LEBEDINA-MANZONI, M. (2007). *Psihološke osnove poremećaja u ponašanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- LIVAZOVIĆ, G. (2011). Utjecaj medija na poremećaje u ponašanju adolescenata. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- LIVAZOVIĆ, G. i BOJČIĆ, K. (2017). Povezanost sociodemografskih obilježja, rizičnih stilova ponašanja i ovisnosti o kockanju adolescenata. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*. 63 (1): 137–150.
- LIVAZOVIĆ, G. & JUKIĆ, R. (2017). Family life quality and adolescent anti-social behaviour: the role of protective and risk factors in criminal aetiology. U: A. Antoinetti; A. Ghergut; A. Diekmann; A. Corradini; M. Celio de Jesus Conceicao; P. Pečiuliauskiene; R. Stoilova, Rumiana; S. Vosniadou; S. Koeva; T. Tisenkopfs; Z. Stanislavova; P. Doulik; A. Hristova; L. Ciolan (ur.). *4th International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences & Arts SGEM 2017: Conference Proceedings, Book 3, Science and Society - Education and Educational Research*. Albena, Bulgaria: STEF92 Technology Ltd, 209–216.
- LIVAZOVIĆ, G. i RUČEVIĆ, S. (2012). Rizični čimbenici eksternaliziranih ponašanja i odstupajućih navika hranjenja među adolescentima. *Društvena istraživanja*. 12 (3): 733–752.
- LOPES, G. M., NOBREGA, B. A., DEL PRETTE, G. & SCIVOLETTO, S.

- (2013). Use of psychoactive substances by adolescents: current panorama. *Revista Brasileira de Psiquiatria*. 35 (1): 51–61.
- LJUBOTINA, D. i GALIĆ, J. (2002). Obiteljski odnosi i konzumacija droga na populaciji adolescenata grada Zagreba, *Ljetopis socijalnog rada*. 9 (2): 207–232.
- MANCINI, J. A., HUEBNER, A. J. (2004). Adolescent Risk Behavior Patterns: Effects of Structured Time-Use, Interpersonal Connections, Self-System Characteristics and Socio-Demographic Influences. *Child and Adolescent Social Work Journal*. 21, 6: 647–668.
- MARCELLI, D. & BRACONNIER, A. (2008). *Adolescence et psychopathologie*. Paris: Elsevier Masson.
- MARKUŠ, M. (2005). Psihosocijalne determinante školskih izostanaka. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- MEJOVŠEK, M., BUĐANOVAC, S. i ŠUČUR, Z. (2000). Povezanost između agresivnosti zatvorenika i njihova socioekonomskog statusa, *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 36 (1): 63–75.
- MIHIĆ, J. i BAŠIĆ, J. (2008). Preventivne strategije – eksternalizirani poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih, *Ljetopis socijalnog rada*. 15 (3): 445–471.
- NOVAK, M. i BAŠIĆ, J. (2008). Internalizirani problemi kod djece i adolescenata: obilježja i mogućnosti prevencije, *Ljetopis socijalnog rada*. 15 (3): 473–497.
- O'KEFFE, G. S. & CLARKE-PEARSON, K. (2011). *The impact of social media on children, adolescents and families*. SAD: American Academy of Pediatrics.
- POTARD, C., COURTIOUS, R. & RUSCH, E. (2008). The Influence of Peers on Risky Sexual Behaviour during Adolescence. *The European Journal of Contraception and Reproductive Health Care*. 13 (3): 264–270.
- RICIJAŠ, N., KRAJCER, M. i BOUILLET, D. (2010). Rizična ponašanja zagrebačkih srednjoškolaca – razlike s obzirom na spol. *Odgojne znanosti*. 12 (1): 45–63.
- SCALES, P. C. (1999). Reducing Risk and Building Developmental Assets: Essential Actions for Promoting Adolescent Health. *Journal of School Health*. 69 (3): 120–133.
- VEJMELKA, L. (2012). Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*. 19 (2): 215–240.
- WERSCH, A. & WALKER, W. (2012). Binge-drinking in Britain as a social

- and cultural phenomenon. The development of a grounded theoretical model. *Health Psychology*. 14 (1): 124–134.
- WHEELER, L. A., ZEIDERS, K. H., UPDEGRAFF, K. A., RODRIGUEZ DE JESUS, S. A. & PEREZ-BRENA, N. J. (2017). Mexican-Origin Youth's Risk Behavior from Adolescence to Young Adulthood: The Role of Familism Values. *Developmental Psychology*. 53 (1): 126–137.
- WHITE, H. R., FITE, P., PARDINI, D., MUN, E. Y. & LOEBER, R. (2013). Moderators of the Dynamic Link Between Alcohol Use and Aggressive Behavior among Adolescent Males, *Journal of Abnormal Child Psychology*. 53 (1): 211–222.
- WOOD, C. & HINKELMAN, L. (2008). Substance Abuse. UH. L. K. Coleman, C. Yeh, (Ur.), *Handbook of School Counseling*. New York i London: Routledge. 717–736.
- ZLOKOVIĆ, J. i VRCELJ, S. (2010). Rizična ponašanja djece i mladih. *Odgojne znanosti*. 12 (1): 197–213.
- ŽIŽAK, A., JEĐUD, I. (2005). Agresivnost djece i mladih, *Dijete i društvo*. 7 (1): 60–75.
- ŽUNIĆ-PAVLOVIĆ, V. i POPOVIĆ-ĆITIĆ, B. (2010). *Programi prevencije poremećaja ponašanja u školi*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

THE ASSOCIATION OF SOCIDEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS WITH EXTERNALIZING DISORDERS IN THE BEHAVIOR OF ADOLESCENTS

Tanja ZELENKA

University of Mostar, The Faculty of Science and Education

Tina VEKIĆ

University of Mostar, The Faculty of Science and Education

Karolina TADIĆ-LESKO

Center for Social Work Mostar

ABSTRACT

KEYWORDS:

externalized behavioral disorders, adolescents, behavioral problems, family factors, school success, prevention

The aim of this study is to examine the occurrence of externalized behavioral disorders of adolescents, taking into account the sociodemographic characteristics of the subjects (type of school, age, gender, family integrity, general school performance and educational prevention measures in the previous school year).

The study included 1342 students of first, second, third and fourth grades of secondary schools of Herzegovina-Neretva County. The selection of the department was made by accident. The age of the subjects ranges from 15 to 18 years, with the average age of the subjects being $M=16.2$ years ($SD=1.16$). Students usually achieve very good school performance (42.8%) with an average sample score of 3.9 ($SD=0.86$). Students are mostly exemplary (89.3%).

For the purpose of collecting data, with the prior author's approval, the Adolescent Risk Behavior Assessment Questionnaire was used (Livažović, 2011), which was modified (shortened) in a preliminary study where externalized behavioral disorders (aggressiveness, use of psychoactive agents, electronic abuse, risky sexual behavior, eating disorders, absenteeism (marking) from school) are measured).

The findings of the research indicate that externalized behavioral disorders are largely manifested by vocational school students, students with lower school performance, young men and older students, while the difference with regard to family integrity, no statistically significant differences were found on any of the analyzed dimensions, except in the dimension of expression of mild deviant behavior, where students who do not live in an integral family exhibit more pronounced mild deviant behavior, compared to students from complete families.